

JAN GRAD

Jerzy Kmita (1931-2012) – wspomnienie

„Zmarł profesor Jerzy Kmita”. Tę krótką wiadomość przekazywałem w godzinach popołudniowych 24 lipca 2012 roku władzom Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz gronu koleżanek i kolegów z różnych ośrodków akademickich w Polsce. Poruszyła ona wszystkich i niemal wszystkich zaskoczyła, czemu dawali wyraz w odpowiedziach na nią, dopytując z niedowierzaniem „co się stało?”. Niewielu bowiem wiedziało o ciężkiej chorobie Profesora, która ujawniła się niecały miesiąc wcześniej.

Nie minął jeszcze rok, kiedy świętowaliśmy uhonorowanie Pana Profesora podczas uroczystości inauguracji roku akademickiego 2011/2012 w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wyróżnieniem *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis*, przyznawanym „Z woli i postanowienia Jego Magnificencji Rektora i Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza”, nadawanym zgodnie ze Statutem UAM „Profesorowi tytułarnemu zatrudnionemu w Uniwersytecie, który po przejściu na emeryturę wykazuje stałą i wyjątkową aktywność naukową”.

Z woli Laureata, który mimo choroby uczestniczył w tej uroczystości, odczytałem tekst jego krótkiego okolicznościowego przemówienia, w którym w sposób najbardziej lapidarny, jak to było możliwe, ujął swoje związki z Uczelnią, z polską tradycją naukową, swoje wpisanie się w tę tradycję, podając równocześnie przykład światowej rangi wyników badań humanistycznych w tradycji tej uprawianych.

Jerzy Kmita, urodzony 26 grudnia 1931 roku w Rajsku k/Kalisza, z tradycją humanistyki polskiej zapoznawał się od czasów szkolnych, kiedy jako uczeń Gimnazjum i Liceum im. Adama Asnyka w Kaliszu w latach 1945-1951 oddawał się ponadobowiązkowej lekturze dzieł wybitnych polskich filozofów – Romana Ingardena i Kazimierza Ajdukiewicza, zapoznając się w pierwszym rzędzie z dziejami filozofii w podręcznikowym ujęciu Władysława Tatarkiewicza.

Kształtujące się wówczas jego zainteresowania oscylowały wokół filozofii, logiki i literaturoznawstwa, i spowodowały, że uczeń Kmita już wtedy określił swoją przyszłość zawodową jako badacza humanisty.

Mając je na względzie, postanowił studiować filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zrezygnował jednak z tych planów ze względu na trudną sytuację materialną czteroosobowej rodziny, którą utrzymywała matka (ojciec zmarł w czasie okupacji niemieckiej w 1940 roku), decydując się na studia polonistyczne na Uniwersytecie Poznańskim. Studiował na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Poznańskiego (noszącego od 31 grudnia 1955 roku imię Adama Mickiewicza) w latach 1951-1955.

Literaturoznawczą pracę magisterską zatytułowaną *Problematyka „Krótkiej rozprawy” Mikołaja Reja w świetle badań paremiograficznych* napisał pod kierunkiem doc. dr. Jerzego Ziomka.

Po uzyskaniu dyplomu starał się o przyjęcie na studia aspiranckie w Polskiej Akademii Nauk, ale bez powodzenia. Oczekując na etat naukowo-dydaktyczny na Uniwersytecie Poznańskim, ze względu na złożone mu propozycje przez jego promotora i kierownika Katedry Logiki, podjął pracę w Bibliotece Uniwersyteckiej na stanowisku asystenta bibliotecznego, która dawała mu szansę prowadzenia badań naukowych.

Z możliwości tej skorzystał, przygotowując rozprawę kandydacką pod opieką naukową doc. dr. J. Ziomka na temat *Sztuka poetycka Jana Kochanowskiego*. Uczestniczył w seminariach naukowych prowadzonych przez doc. dr. J. Ziomka i prof. dr. A. Wiegnera, wykazując szczególne zainteresowania semiotyką i metodologią nauk humanistycznych i, na ile to było możliwe, w seminariach prof. Kazimierza Ajdukiewicza w Warszawie.

Z dniem 1 września 1957 roku przeszedł do pracy w Katedrze Logiki. Podjął zadania badawcze i obowiązki dydaktyczne określone przez profil naukowy Katedry. Zmienił temat rozprawy kandydackiej, ukierunkowując jej problematykę na zagadnienia semantyki logicznej związane z metodologicznymi podstawami nauk humanistycznych. Dysertację doktorską zatytułowaną *Znaczenie jako wykładnik sposobu rozumienia wyrażeń*, napisaną pod kierunkiem doc. dr. Jerzego Giedymina, obronił w 1962 roku.

W ciągu pięciu lat od uzyskania doktoratu przygotował rozprawę habilitacyjną *Problematyka terminów teoretycznych w odniesieniu do pojęć literaturoznawczych*, otrzymując w 1968 roku stopień naukowy docenta nauk humanistycznych w zakresie logiki.

Z dniem 1 stycznia 1969 roku objął kierownictwo Katedry Logiki na okres zaledwie 8 miesięcy ze względu na powierzenie mu – w związku z zasadniczą zmianą struktury Uniwersytetu – zadania zorganizowania Instytutu Filozofii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym, i powołaniem go na stanowisko jego dyrektora z dniem 1 września 1969 roku.

W Instytucie Filozofii objął również kierownictwo Zakładu Logiki i Metodologii Nauk, pełniąc obie te funkcje, mianowany na kolejne kadencje, nieprzerwanie do czasu przejścia do pracy w utworzonym, między innymi z Jego inicjatywy, Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Historycznym UAM.

Nadanie tytułu profesora nadzwyczajnego J. Kmicie nastąpiło 12 lat po doktoracie, a 6 lat po habilitacji, w 1974 roku. Tytuł profesora zwyczajnego otrzymał w 1979 roku.

Doceniając ogromny wkład prof. dr. hab. J. Kmity w rozwój polskiej humanistyki, w szczególności filozofii nauki i metodologii nauk humanistycznych, wybitni przedstawiciele poznańskiego uniwersyteckiego środowiska naukowego, członkowie Polskiej Akademii Nauk: prof. dr Gerard Labuda, prof. dr Jerzy Topolski, prof. dr Ludwik Zabrocki i odrębnie Rada Wydziału Nauk Społecznych UAM wystąpili w 1976 roku z wnioskiem do Prezesa Polskiej Akademii Nauk o powołanie go na członka korespondenta PAN. Trzeba było jednak aż 10 lat, aby wniosek ten doczekał się realizacji. Stało się to 30 maja 1986 roku, kiedy Zgromadzenie Ogólne PAN powołało prof. Jerzego Kmitę na członka korespondenta, a 8 lat później 16 grudnia 1994 roku na członka rzeczywistego PAN.

Na początku 1977 roku prof. Kmita przeniósł się do Instytutu Kulturoznawstwa. Pragnąc oddać się wyłącznie badaniom naukowym, nie ubiegał się o stanowisko dyrektora. Funkcję tę jednak objął z dniem 1 września 1978 roku z konieczności, po przejściu ówczesnego dyrektora dr. Krzysztofa Kostyrki do innej pracy. Pełnił ją do 1993 roku. W Instytucie Kulturoznawstwa pracował do 31 grudnia 2002 roku, przechodząc formalnie na emeryturę z dniem 30 września tego roku. W Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przepracował w sumie 47 lat.

W Instytucie Kulturoznawstwa kierował Zakładem Metodologii i Historii Nauk o Kulturze (od 1987 roku – Zakład Historii i Metodologii Nauk o Kulturze), powołany na stanowisko kierownika z dniem 3 marca 1977 roku, pełnił je do końca roku akademickiego 2001/2002. Był również kierownikiem Stacjonarnego Studium Doktoranckiego w Zakresie Historii i Teorii Kultury Wydziału Historycznego. Po roku zrezygnował z kierowania Studium w związku z objęciem stanowiska dyrektora Instytutu Kulturoznawstwa.

Jerzy Kmita uczestniczył również w pracach organizacyjnych i badawczych w różnych ogólnopolskich strukturach instytucjonalnej nauki. Był członkiem Prezydium Komitetu Nauk Filozoficznych Polskiej Akademii Nauk, Komitetu Naukoznawczego i Komitetu Nauk o Kulturze PAN, Rady Naukowej Instytutu Kultury przy Ministerstwie Kultury i Sztuki oraz Narodowej Rady Kultury.

W latach 1979-1990 był członkiem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej do spraw Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów (Sekcja Nauk Humanistycznych i Społecznych), by po dwunastoletniej przerwie zostać ponownie członkiem tego gremium w latach 2002-2006, działającego od 2003 roku pod nazwą Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułów. Występował 300 razy w postępowaniach habilitacyjnych i profesorskich przed Centralną Komisją jako tzw. superrecenzent.

Jako redaktor bądź członek zespołów redakcyjnych brał udział w wydawaniu kilku czasopism naukowych: „Studia Metodologiczne”, „Studia Filozoficzne”, „Dialectics and Humanism”, „Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities”, „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki”, „Przegląd Literatury Metodologicznej”, „Edu-

kacja Filozoficzna”, „Prakseologia” i poznańskiego miesięcznika społeczno-kulturalnego „Nurt”, które również było miejscem ogłaszania analiz poznańskich filozofów nauki.

W latach 70. i 80. redagował wraz z J. Topolskim serię wydawniczą „Metodologia Humanistyki” w Państwowym Wydawnictwie Naukowym. Był również członkiem Komitetu Redakcyjnego Encyklopedii Filozoficznej, z których współredagował tom *Filozofia a nauka* (Cackowski Z., Kmita J., Szaniawski K., 1987).

Profesor Kmita był członkiem towarzystw naukowych: Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki, Polskiego Towarzystwa Semiotycznego, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznańskiego Oddziału PTF, któremu przez wiele lat przewodniczył, podobnie jak Komisji Metodologicznej PTPN.

Uczestniczył w 1978 roku w XVI Światowym Zjeździe Filozoficznym w Düsseldorfie, na którym wygłosił referat, oraz w XVIII w Brighton w 1988 roku. Brał udział w ogólnopolskich zjazdach filozoficznych: w 1977 roku w IV Zjeździe (pierwszym w PRL) w Lublinie, w 1987 roku w V Zjeździe w Krakowie i w 1995 roku w VI Zjeździe w Toruniu.

Nieprzerwanie, od 1966 do momentu przejścia na emeryturę w 2002 roku, prowadził seminaria naukowe w zakresie metodologii nauk humanistycznych, najpierw w Katedrze Logiki, następnie w Instytucie Filozofii i później metodologiczno-kulturoznawcze w Instytucie Kulturoznawstwa. Ich uczestnikami byli nie tylko doktoranci, ale też adiunkci i samodzielni pracownicy nauki z wydziałów humanistycznych UAM i innych uczelni w Polsce, reprezentujący różne dyscypliny nauki. Seminarium to, szczególnie w okresie funkcjonowania poznańskiej szkoły metodologicznej, miało wymiar ogólnopolski.

Docent, a później profesor J. Kmita, był promotorem 25 rozpraw doktorskich: większość z wypromowanych doktorów to dzisiaj samodzielni pracownicy nauki. Recenzował 16 rozpraw doktorskich, był opiniodawcą w 54 przewodach habilitacyjnych i przynajmniej w 15 postępowaniach o nadanie tytułów profesora nadzwyczajnego, profesora zwyczajnego i profesora (po 1990 roku).

Jerzy Kmita jest autorem 16 książek, prawie 200 artykułów naukowych zamieszczonych w czasopiśmie i pracach zbiorowych, wielu recenzji i omówień oraz ponad 100 tekstów popularnonaukowych i eseistyczno-publicystycznych, co daje w sumie ponad 350 różnego rodzaju publikacji. Na jego dorobek składa się również 13 redakcji książek wieloautorskich. Jego dwie książki i wiele artykułów ukazało się w przekładzie na język: angielski, francuski, niemiecki i rosyjski jako artykuły w wydawnictwach zagranicznych.

Ważną dziedziną działalności J. Kmity było popularyzowanie naukowo-teoretycznego poznawczego myślenia o nauce, sztuce i kulturze. Czynił to na łamach poznańskiego miesięcznika społeczno-kulturalnego „Nurt”, kwartalnika „Sztuka”, okazjonalnie ogłaszał swoje przemyślenia w miesięczniku „Odra”, „Kontrasty” i w tygodnikach: „Życie

Literackie”, „Nowa Kultura”, „Kronika”, „Tygodnik Zachodni”, „Argumenty” oraz w almanachach poetyckich.

Profesor Kmita zawsze mocno angażował się w kształcenie studentów. Był współtwórcą poznańskich studiów kulturoznawczych, współautorem programów studiów filozoficznych i kulturoznawczych. Już po doktoracie wraz z J. Giedyminem opracował pierwszy skrypt dla studiów humanistycznych w zakresie logiki i metodologii nauk, który stał się podstawą samodzielnego, opublikowanego później skryptu i podręcznika (Giedymin J., Kmita J., 1966; Kmita J., 1969, Kmita J., 1973, 1975, 1976, 1977). Jest autorem i współautorem skryptów i podręcznika z zakresu teorii kultury dla studentów kulturoznawstwa (Kmita J., Kostyrko T., 1983; Banaszak G., Kmita J., 1982, Kmita J., 1991, 1994, Kmita J., 2007). Był promotorem 63 prac magisterskich z filozofii, socjologii i kulturoznawstwa.

***

Twórczość naukową Jerzego Kmity cechuje oryginalność i nowatorstwo proponowanych ujęć i rozstrzygnięć. Oparte są one na wnikliwej analizie rozważanych koncepcji oraz szeroko uargumentowane i uzasadniane, chociaż nie dla wszystkich badaczy nauki czy kultury w sposób dostatecznie przekonujący. Proponowane rozwiązania spotykały się z szeregiem uwag krytycznych, oceniane bywały jako dyskusyjne, a nawet kontrowersyjne. Przełamywały jednakże schematy myślowe w odniesieniu do nauki, filozofii i kultury, pokazując efektywniejsze poznawczo podejście badawcze w kontekście proponowanych przez niego założeń teoretyczno-metodologicznych. Jego odkrycia i ustalenia ukierunkowały analizy wielu badaczy na rozległym obszarze nauk społecznych, konstytuując wyraźnie zauważalny w humanistyce polskiej model uprawiania nauki, który określony został „poznańską szkołą metodologiczną”. Sposób myślenia naukowego i teoretycznego, ukształtowany pod wpływem „poznańskiej szkoły metodologicznej” i sformułowanej przez J. Kmitę społeczno-regulacyjnej teorii kultury, obecny jest nadal w rozważaniach wielu badaczy reprezentujących różne dyscypliny nauk społecznych: filozofię, naukoznawstwo, etnologię, socjologię, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, nawet jeśli nie odwołują się oni bezpośrednio do filozoficzno-metodologicznych czy kulturoznawczych idei szkoły poznańskiej.

W swoim krótkim wystąpieniu z okazji wręczenia „Palm Uniwersyteckich” prof. Kmita zarysował okresy, czy stadia, swojej działalności naukowej ze względu na centralne zagadnienia, które w danym momencie podejmował, wskazując równocześnie na zasadniczy cel swojej twórczości naukowej, sytuując ją w określonej tradycji. Stwierdził zatem, że „Jest to tradycja poszukiwania specyfiki naukowego poznania humanistycznego: ze «współczynnikiem humanistycznym» według Znanieckiego, «oparta na rozumieniu wypowiedzi» według Ajdukiewicza rozwijającego tę myśl Znanieckiego. Również

i takie poznanie zdolne jest być nauką – uważał Kazimierz Ajdukiewicz: największy filozof polski, jak słusznie stwierdził Leszek Kołakowski. (...). Ja zająłem się kwestią najpierw skromniejszą: czym jest interpretacja w humanistyce, skoro o tekście interpretowanym przyjmuje się, że tekst ten wytworzył autor racjonalny, by dalej w pewnym zakresie kontynuować dzieło Ajdukiewicza, skupiając się nad metodologią nauk humanistycznych i badaniach nad kulturą w ramach uznanej już dziś dyscypliny zwanej kulturoznawstwem”.

Fundamentalny problem, który stawiał J. Kmita, zainspirowany filozofią nauki Kazimierza Ajdukiewicza, dotyczył naukowości humanistyki, koncentrując się na zagadnieniu specyfiki poznania humanistycznego, co nie oznacza wszakże akceptowania poglądu o zasadniczej odrębności nauk humanistycznych od przyrodoznawstwa. U podstaw jego poznawczego modelu humanistyki znajduje się założenie o metodologicznej jedności nauki. Wszelkie zatem rezultaty naukowo-badawcze muszą spełniać przynajmniej trzy warunki. Winny być: (1) intersubiektywnie komunikowalne, (2) intersubiektywnie kontrolowalne i (3) posiadać moc przewidystyczną.

J. Kmita zrezygnował z normatywnego uprawiania filozofii nauki (metodologii nauk), przyjmując za K. Ajdukiewiczem, że należy raczej analizować praktykę badań humanistycznych dla ustalenia tego, jakie faktycznie dyrektywy metodologiczne sterują badaniami humanistów, by zrekonstruować społeczną świadomość metodologiczną. Proponuje zatem opisową metodologię nauk, która w jego ujęciu stanowi dyscyplinę humanistyczną (Kmita J., 1969, 1972, 1973, 1975).

Jej podstawową metodą badawczą jest rekonstrukcja logiczna. Według jego objaśnienia „Rekonstrukcja logiczna określonej czynności badawczej, zespołu takich czynności (lub określonego wytworu czynności badawczych), twierdzenia naukowego lub zespołu twierdzeń naukowych) polega na tym, że czynność ową lub wytwór «dopełniamy» niejako określonym kontekstem, w którego ramach widoczna staje się «logiczna budowa» odnośnej czynności lub wytworu” (Kmita J., 1969, s. 50-51). W tym kontekście zajmuje go także przydatność refleksji filozoficznej dla badań naukowych, ich metodologii (Kmita J., 1974).

Jak stwierdził w przytoczonej wyżej wypowiedzi, jego analizy naukowe początkują rozważania nad problemem interpretacji w humanistyce. Zagadnienie to pojawia się już w jego rozprawie doktorskiej, w której wykazywał, że twierdzenia oparte na rozumieniu wyrażen są – przy pewnym ich ujęciu – twierdzeniami empirycznymi, uzasadniając równocześnie, że nauki humanistyczne jako nauki (zgodnie z koncepcją Ajdukiewicza) oparte na rozumieniu wyrażen są naukami empirycznymi w ścisłym metodologicznym znaczeniu. Interpretacja stanowi zasadniczy temat pohabilitacyjnej monografii *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej* (Kmita J., 1971). Zawiera ona pogłębioną i precyzyjną, wyrażoną językiem logiki jej charakterystykę jako czynności

badawczej, stosowanej powszechnie w naukach humanistycznych, ze wskazaniem na jej odmienność od klasycznych antynaturalistycznych ujęć, w których za swoistą procedurę badawczą w humanistyce uznaje się „rozumienie”. Metodologiczna koncepcja procedury interpretacji, nazwana przez niego „interpretacją humanistyczną”, jako specyficznej odmiany wyjaśniania dedukcyjnego, w której w roli prawa nauki (twierdzenia ściśle ogólnego) występuje założenie o racjonalności podmiotu czynności, stanowi oryginalne, o światowej randze osiągnięcie naukowe J. Kmity.

Założenie o racjonalności głosi, że człowiek postępuje konsekwentnie na gruncie swojej wiedzy o warunkach działania (dobierając odpowiednie środki) i wedle niesprzecznego systemu wartości w dążeniu do uzyskania wyznaczonych celów (realizacji określonych wartości), w szczególności poznawczych. Ustalenie, że badania humanistyczne w wyjaśnianiu czynności ludzkich zakładają teorie zachowania racjonalnego jest istotnym odkryciem metodologicznym w odniesieniu do praktyki badań humanistycznych. Wskazuje się na nie we wcześniejszej książce napisanej wspólnie z Leszkiem Nowakiem *Studia nad teoretycznymi podstawami humanistyki* (Kmita J., Nowak L., 1968), w której zarysowana została podstawa metodologicznych badań „szkoły poznańskiej”.

Interpretacja humanistyczna jako sposób wyjaśniania zawierająca założenie o racjonalności decyzyjnej czyni zadość warunkowi posiadania mocy przewidywczą przez wyniki badań naukowych. Opracowanie koncepcji interpretacji humanistycznej nie było „ostatnim słowem” J. Kmity w zakresie metodologicznych zagadnień humanistyki – jak uprzedzał we Wstępie do przywołanego dzieła. Monografia ta zawiera teoriopoznawcze analizy naturalistycznych i antynaturalistycznych modeli badań humanistycznych. Ustosunkowując się do nich, wskazali na ograniczenia poznawcze charakteryzowanych ujęć i przedstawili własne stanowisko będące określonym rozstrzygnięciem sporu naturalistów z antynaturalistami w kwestii naukowego statusu humanistyki. Zaproponowali antypozytywistyczny naturalistyczny model humanistyki wykorzystujący hipotetystyczne ujęcie Karla Poppera, z wykluczeniem jego indywidualizmu metodologicznego i przedmiotowego. W to miejsce wprowadzona została teza strukturalizmu metodologicznego uzupełniona antypsychologiczną tezą o zachowaniu racjonalnym.

W przywołanej pracy znajdują się pewne odniesienia do koncepcji filozoficzno-metodologicznej Karola Marksa, która stała się, a właściwie praktyka badawcza twórcy marksizmu, przedmiotem analiz J. Kmity i skupionych wokół niego badaczy na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Ten nurt zainteresowań „szkoły poznańskiej” początkuje ukazanie się pracy zbiorowej pod redakcją Jerzego Topolskiego zatytułowanej *Założenia metodologiczne „Kapitału” K. Marksa* (Topolski J., 1970), a zamyka publikacja redagowana przez J. Kmitę *Elementy marksistowskiej metodologii humanistyki* (Kmita J., 1973) zawierająca studia rekonstruuje marksistowskie dyrektywy metodologiczne dotyczące wyjaśniania w naukach humanistycznych, w tym procedury idealizacji w postępowaniu

badawczym różnych dyscyplin nauk humanistycznych skonfrontowane z opozycyjnymi orientacjami filozoficzno-metodologicznymi (pozytywizm, antynaturalizm, popperyzm, strukturalizm) oraz prezentujące zastosowanie marksistowskich dyrektyw metodologicznych w postępowaniu badawczym prowadzonym w różnych dyscyplinach humanistyki.

Równoległe z ogólniejszymi badaniami z zakresu filozofii humanistyki prof. Kmita prowadzi studia metodologiczne nad literaturoznawstwem i badaniami nad kulturą artystyczną, publikując swoje ustalenia w licznych artykułach i monografii habilitacyjnej (Kmita J., 1967).

W dalszych swych analizach powraca Jerzy Kmita do problematyki przedstawionej w monografii *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*. Podjął na nowo te zagadnienia, które wymagały szerszego potraktowania i wraz z innymi kwestiami teoriopoznawczymi służyły do zaprojektowania pewnej wersji epistemologii zakładającej materializm historyczny, nazwanej przez jej twórcę „epistemologią historyczną”. Zaprezentowana ona została wstępnie w monografii *Szkice z teorii poznania naukowego* (Kmita J., 1976), a wyłożona szerzej w książce *Z problemów epistemologii historycznej* (Kmita J., 1980).

Epistemologia historyczna jest teorią rozwoju nauki ujętej jako dziedzina praktyki społecznej regulowanej przez ponadjednostkową świadomość metodologiczną. Praktyka naukowa (badawcza) powiązana jest funkcjonalnie z innymi dziedzinami praktyki społecznej, którym dostarcza określonych przesłanek przewidywanych, umożliwiających przewidywanie skutków podejmowanych na ich obszarze działań. Jest historycznie zmienna. Odpowiada bowiem na pojawiające się w danym momencie zapotrzebowania rozwojowe całokształtu praktyki społecznej, które odzwierciedlają się w społecznej świadomości metodologicznej. Wytwarzane systemy wiedzy (koncepcje, teorie naukowe itp.) zmieniają się wraz z ujawniającymi się zapotrzebowaniami technologicznymi i upowszechniają się ze względu na ich zwiększającą się efektywność technologiczną. Oznacza to, że rozwój nauki zdeterminowany jest przez czynniki obiektywne, usytuowane poza sferą nauki, w szczególności w praktyce „materialnej”. Uwarunkowany jest z jednej strony funkcjonalnie, z drugiej – genetycznie przez jej istniejący w danym momencie system wiedzy naukowej, która ulega mniej lub bardziej radykalnej transformacji.

Następujące po sobie systemy wiedzy mogą egzystować w ramach tego samego współczynnika teoretyczno-metodologicznego, niejako rywalizując ze sobą na tej samej płaszczyźnie. System późniejszy może stanowić (być uznawany) jedynie pewne „uściślenie”, rozszerzenie bądź uogólnienie dotychczasowych wyników badawczych. Może też posiadać „większą moc eksplanacyjną” lub być niewspółmierny i nieporównywalny logicznie.

Każdy system wiedzy (teoria naukowa) ma bowiem dwojakiego rodzaju odniesienie przedmiotowe: a) literalne i b) praktyczno-obiektywne. To drugie może być zidentyfiko-

wane jedynie przez teorię następną, pokazującą jej efektywność praktyczną. Między późniejszym a wcześniejszym systemem wiedzy zachodzić tedy może relacja korespondencji eksplanacyjnej (uogólniającej), bądź w drugim przypadku korespondencji istotnie korygującej, która określa postęp poznawczy.

W epistemologii historycznej zakłada się i pokazuje, że nauka jest dziedziną kultury i w dalszych pracach badawczych J. Kmita ujmowana jest z kulturoznawczej perspektywy.

W jego ujęciu kulturoznawstwo miało być nie tylko kierunkiem kształcenia uniwersyteckiego, ale też dyscypliną wiedzy naukowej w rodzaju amerykańskiej antropologii kulturowej, brytyjskiej antropologii społecznej czy francuskiej antropologii strukturalnej lub semiotyki tartuskiej. Kulturoznawstwo rozumiane jako ogólna nauka o kulturze winno dysponować odpowiednią teorią kultury oraz metodologią badań nad kulturą umożliwiającą integrowanie rezultatów poznawczych uzyskiwanych na terenie innych dyscyplin nauk społecznych.

W zamyśle J. Kmita stanowić ją może społeczno-regulacyjna koncepcja kultury (zwana początkowo socjopragmatyczną), będąca jego oryginalnym nowatorskim osiągnięciem badawczym (Kmita J., 1978 i inne). Kultura ujmowana jest tu ideacyjnie jako zespół form świadomości społecznej, które tworzą układy przekonań normatywnych (wyznaczających cele-wartości do realizacji) i dyrektywalnych (określających środki realizacji owych celów) regulujące w trybie subiektywno-racjonalnym odpowiednie typy praktyki społecznej. Jej perspektywa poznawcza daje bardziej adekwatny ogląd sfery kultury i nieporównywalnie większe możliwości wyjaśniania w jej kontekście zjawisk i zmian kultury, przy odwołaniu się do odkrytych przez J. Kmitę różnych odmian determinacji zjawisk kultury, w szczególności: funkcjonalnej, funkcjonalno-genetycznej i subiektywno-racjonalnej, niż ujęcia dotychczasowe. Społeczno-regulacyjna koncepcja kultury może być wykorzystana nie tylko jako teoretyczna podstawa kulturoznawstwa, ale też – w zamierzeniu J. Kmita – ogólniejszego projektu humanistyki zintegrowanej.

W kontekście społeczno-regulacyjnej teorii rozważa J. Kmita kulturowe uwarunkowania poznania naukowego (Kmita J., 1985), zarysowując koncepcję epistemologii kulturoznawczej (Kmita J., 1985, 4). Stwierdza, że skoro nauka jest dziedziną kultury (ściślej rzecz biorąc normy i dyrektywy metodologiczne regulujące społeczną praktykę badawczą), że czynności badawcze mają charakter kulturowy, tedy w konsekwencji filozoficzna, epistemologiczna kategoria poznania prawomocnego staje się również kategorią kulturową (kulturoznawczą). W związku z tym pojawia się również problem relatywizmu kulturowego w poznaniu naukowym, historyczno-kulturowych ograniczeń w orzekaniu prawomocności poznawczej uzyskiwanych rezultatów badawczych. Jego ujęcie i rozwiązanie uzależnione jest od przyjętej perspektywy teoriokulturowej. Wynika stąd generalna „(...) idea, że nie tylko nie można uprawiać teorii poznania, nie dysponując jakąś teorią kultury, ale – co więcej: że przynajmniej niektóre centralne problemy teorii poz-

niania (naukowego) dyktowane są przez odpowiednie założenia teorii (filozofii) kultury oraz jedynie za ich pomocą mogą być rozwiązywane” (Kmita J., 1985, s. 7).

Z kulturoznawczego punktu widzenia rozważa problemy podejmowane przez współczesną filozofię. W kręgu jego zainteresowań znalazły się, niekiedy po raz kolejny, problemy semantyki języka naturalnego, komunikacji, interpretacji i relatywizmu kulturowego ukazane tym razem poprzez analizowane przez niego koncepcje przedstawicieli neopragmatystycznej orientacji filozoficznej reprezentowanej przez Donalda Davidsona, Richarda Rorty`ego i Hilarego Putnama, a ujęte w tytułowej formule *Jak słowa łączą się ze światem* (Kmita J., 1995).

Włącza się do debaty nad filozofią postmodernistyczną i jej diagnozami stanu kultury współczesnej (ponowoczesnej) w dwóch głównych publikacjach *Wymykanie się uniwersaliom* (Kmita J., 2000) i *Konieczne serio ironisty* (Kmita J., 2007).

Podzielając podnoszony przez postmodernistów pogląd o kryzysie – uważanej dotąd za obowiązującą ponadczasowo – uprawomocniającej funkcji filozofii (epistemologii), czy wręcz o jej wyczerpaniu się, wskazuje na zmianę funkcjonowania filozofii w kulturze ponowoczesnej, która sama staje się dziedziną kultury, współtworząc równocześnie dzisiejszą kulturę symboliczną. Składające się na tradycję intelektualną dotychczasowe systemy filozoficzne traktować należy jako świadectwa kultury minionych epok, jako źródła historyczne do badań kulturoznawczych nad panującymi w poszczególnych okresach rozwoju kultury europejskiej sposobami myślenia. W ten sposób „problemy filozoficzne przekształcają się w kulturoznawcze” – jak głosi podtytuł jego ostatniej książki.

Zgadza się z R. Rortym, że uczestnicząc w kulturze współczesnej, należy odprzymiotowiająco ujmować własne zapatrywania, przyjmując postawę dystansu wobec swoich przekonań światopoglądowych, by sprzyjać urzeczywistnianiu nadrzędnych w kulturze ponowoczesnej wartości ostatecznych, takich jak: tolerancja i indywidualizm. Uznając za uzasadnione aksjologicznie zajmowanie postawy ironisty, kwestionuje wszelako postulowane przez amerykańskiego neopragmatystę totalne podejście ironiczne, które podważa podstawy komunikacji międzyludzkiej, destruując wspólnotowość (integrację) kultury generalnie. Należy poprzestać na „koniecznym serio ironisty”, by utrzymać w niezbędnym zakresie wspólnotowy charakter kultury.

Sprzeciwia się postmodernistycznemu podważaniu poznawczego uprawiania nauk humanistycznych i nadawaniu prymatu ich światopoglądowemu i (lub) terapeutycznemu funkcjonowaniu. Przez całe swoje naukowe życie strzegł bowiem wartości poznawczych humanistyki, stawiając sobie za cel główny własnej działalności naukowo-dydaktycznej podniesienie poziomu metodologicznego badań humanistycznych, by były efektywniejsze poznawczo.

Publikacje Jerzego Kmita przywołane w tekście

- Cackowski Z., Kmita J., Szaniawski K. (red.), *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Zakł. Nar. im. Ossolińskich, Wrocław 1987.
- Giedymin J., Kmita J., *Wykłady z logiki formalnej, teorii komunikacji i metodologii nauk. Dla studentów Wydziału Filologicznego oraz studentów Wydziału Filozoficzno-Historycznego*, WNUAM, 1966.
- Kmita J., *Twierdzenia bezpośrednio oparte na rozumieniu wyrażań*, Zeszyty Naukowe UAM – Filozofia, 1964, nr 8, s. 382-451.
- Kmita J., *Problematyka terminów teoretycznych w odniesieniu do pojęć literaturoznawczych*, Prace Komisji Filozoficznej, t. 1, Poznań 1967.
- Kmita J., Nowak L., *Studia nad teoretycznymi podstawami humanistyki*, WNUAM, Poznań 1968.
- Kmita J., Nowak L., *O racjonalizującym charakterze badań humanistycznych*, Studia Filozoficzne, 1969, nr 5, s. 50-77. Przekład angielski [w:] The Polish Sociological Bulletin, 1971, nr 1, s. 43-68.
- Kmita J., *Wykłady z logiki dla studentów Wydziału Filologicznego*, T. 1 i 2. WNUAM, 1969.
- Kmita J., *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*, PWN, Warszawa 1971.
- Kmita J., *Metodologia nauk jako dyscyplina humanistyczna*, „Studia Filozoficzne”, 1972, nr 1, s. 43-63. Przekład angielski: *The Methodology of Sciences as a Humanist Discipline*, Dialectics and Humanism, 1973, s. 179-189.
- Kmita J., *O poznawczym oraz praktycznym znaczeniu badań metodologicznych*, „Studia Filozoficzne”, 1973, nr 6, s. 175-188. Przekład rosyjski w skróconej wersji: „Woprosy Filozofii”, 1973, nr 5, s. 101-108.
- Kmita J., (red.), *Elementy marksistowskiej metodologii humanistyki*, pod red. J. Kmita, Wyd. Poznańskie 1973.
- Kmita J., *Orientacje filozoficzne a dyrektywy metodologiczne*, Studia Filozoficzne, 1974, nr 9, s. 23-30.
- Kmita J., *Jak uprawiać metodologię nauk (Uwagi polemiczne w związku ze szkicem T. Batoga)*, Studia Filozoficzne, 1975, nr 1, s. 79-86.
- Kmita J., *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych*, PWN, Warszawa 1973, II wyd. 1975, III wyd. 1976, IV wyd. 1977.
- Kmita J., *Szkiice z teorii poznania naukowego*, PWN, Warszawa 1976.
- Kmita J., *O naukowo-teoretycznym ujęciu kultury symbolicznej*, [w:] J. Kmita (red.), *Zagadnienie przelomu antypozytywistycznego w humanistyce*, PWN, Poznań 1978, s. 69-84.
- Kmita J., *Z problemów epistemologii historycznej*, PWN, Warszawa 1980.
- Kmita J., *O kulturze symbolicznej*, COMUK, Warszawa 1982.
- Kmita J., Kostyrko T., *Elementy teorii kultury. Wykłady dla studentów kulturoznawstwa*, WNUAM, Poznań 1983.
- Kmita J., *Epistemologia w oczach kulturoznawcy*, „Studia Filozoficzne”, 1985, nr 4, s. 17-36.
- Kmita J., *Kultura i poznanie*, PWN, Warszawa 1985.
- Banaszak G., Kmita J., *Spółeczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Wydawnictwo Instytutu Kultury, Warszawa 1991; Wydanie II, 1994.
- Kmita J., *Jak słowa łączą się ze światem? Studium krytyczne neopragmatyzmu*, WIF UAM, Poznań 1995.
- Kmita J., *Wymykanie się uniwersaliom*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.

Kmita J., *Konieczne serio ironisty. O przekształcaniu się problemów filozoficznych w kulturoznawcze*, WNUAM, Poznań 2007.

Kmita J., *Późny wnuk filozofii. Wprowadzenie do kulturoznawstwa*, Bogucki Wyd. Naukowe Poznań 2007.

Jerzy Kmita (1931-2012) – remembrance

Jerzy Kmita was one of the most prominent Polish philosophers. He specialized in the methodology of the humanities, epistemology, and philosophy and theory of culture. He is the author of the original conception of the philosophy of humanities, theory of scientific knowledge (historical epistemology) and the theory of culture (socio-regulatory theory of culture). He authored 16 books: monographs and academic textbooks, nearly 200 scientific articles, over 100 popular-science articles, and also edited 13 joint publications. In 1955 he graduated from Polish Studies at the Faculty of Philology at Adam Mickiewicz University in Poznań, then was hired at AMU where he worked continuously for 47 years (1955-2002). He headed the Department of Logic, was the director of the Institute of Philosophy and director of the Institute of Cultural Studies. He received his PhD in 1962, obtained a readership (habilitation) in 1968, became Associate Professor in 1974 and in 1979 – Professor. In 1986 he became Corresponding Member of the Polish Academy of Sciences (PAS), in 1994 – Real Member. He participated in the PAS Committee for Philosophy, he was member of the PAS Science of Science Committee and PAS Committee on Cultural Studies. He was a member of several scientific societies: International Union of History and Philosophy of Science, Polish Philosophical Society, Polish Semiotic Society, Poznań Society of Friends of Sciences. He participated in the work of editorial boards of scientific journals: Philosophical Studies (*Studia Filozoficzne*), Methodological Studies (*Studia Metodologiczne*), Dialectics and Humanism (*Dialektyka i Humanizm*), Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, Poznań Studies in the Philosophy of Science (*Poznańskie Studia z Filozofii Nauki*), Methodological Literature Review (*Przegląd Literatury Metodologicznej*), Philosophical Education (*Edukacja Filozoficzna*), Praxeology (*Prakseologia*). In the 1970s and 1980s he edited with J. Topolski Polish Scientific Publishers PWN editorial series “Methodology of Humanities”. He was the promoter of 63 master theses in the field of cultural studies, philosophy, and sociology, 26 doctoral dissertations, and a reviewer of more than 50 habilitation and professorial title procedures.

Key words: methodology, philosophy of humanities, theory of scientific knowledge, historical epistemology, socio-regulatory theory of culture